

УДК [930.2:911](477.83)“15”

Б. В. Смерека

КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ЗЕМЛІ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У XVI ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФІСКАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ)

На основі аналізу різних зразків фіскальних документів Польського королівства та Речі Посполитої доведено їх репрезентативність для демографічних обчислень. Підкреслено, що найкращим для загальних підрахунків є матеріал поборових реєстрів, оскільки ці документи містять повні переліки міст та сіл тих адміністративних одиниць, що обкладалися податком. Також підраховано кількість мешканців Львівської землі Руського воєводства за відомостями джерел 1532 – 1578 рр. За даними останнього документу, встановлене число жителів землі перевищувало 85 тисяч чоловік, а реально, ймовірно, досягало відмітки у 120 тисяч осіб.

Ключові слова: фіскальні джерела, історична географія, історична демографія, Руське воєводство, лани, кмети.

Вивчення давніх соціумів в контексті обчислення їх демографічних параметрів, в умовах відсутності загальних переписів становить одну найскладніших проблем, що постають перед науковцями. Причина полягає не лише в обмеженому джерельному ресурсі, на який може опиратися дослідник, а й у величезній кількості підходів до інтерпретації існуючих документів.

Для ранньомодерної доби цінну демографічну інформацію зосереджують у собі фіскальні джерела, тобто такі, що уклалися з метою обліку податково спроможного населення окремо взятих адміністративних одиниць. Для західноукраїнських земель, що входили до складу Польського королівства, а з 1569 р. – до Речі Посполитої, перші зразки подібних матеріалів відомі ще з кінця XV ст. Окрім оплати побору з осіб, податок стягувався також із земельних наділів (лани або дворища), жител (дими), а також об'єктів інфраструктури (корчми, млини тощо).

Значна частина цих джерел акумулює інформацію про Львівську землю Руського воєводства, яка займала центрально-східну частину сучасної Львівської та північно-західну частину сучасної Тернопільської області. Адміністративний центр землі – Львів – був одночасно центром Руського воєводства. Число його мешканців у ранньомодерний період за допомогою наявних описово-статистичних документів вже було встановлене дослідниками [1; 2; 3; 4]. Ми ж спробуємо, керуючись даними фіскальних джерел, обчислити кількість населення всієї Львівської землі станом на XVI ст. Однак, перш ніж це зробити, слід відповісти на ряд важливих запитань, що дозволять реалізувати поставлене завдання:

– оскільки жодне з досліджуваних джерел не містить результатів загального обліку мешканців, а лише вказує на число фіскальних одиниць у окремо взятій адміністративній одиниці (угіддя, об'єкти нерухомості, окремі категорії осіб), підрахунок кількості населення за такими параметрами реальний лише після виокремлення необхідних коефіцієнтів – наприклад, середнього числа осіб, що могли проживати під одним дахом, на одній земельній ділянці тощо. Оцінка можливості визначення подібних коефіцієнтів дасть змогу відповісти на запитання: чи подібні джерела взагалі є придатними для вивчення кількісних параметрів ранньомодерних спільнот (на прикладі конкретно обраної нами Львівської землі Руського воєводства).

– оскільки поняття “фіскальні документи” включає в себе чимало їх різновидів (генеральні люстрації, поборові та подимні реєстри, інвентарі тощо), необхідно з'ясувати ступінь придатності кожного з них для вищевказаних обчислень.

Питання репрезентативності фіскальних джерел в контексті демографічних досліджень не втратило актуальності ще з XIX ст., коли польським істориком Адольфом Павіньським вперше було здійснено публікацію поборових реєстрів [5; 6; 7; 8; 9]. В рамках дискусії відносно цієї проблеми, дослідниками-скептиками було висунуто тезу про те, що описово-статистичні документи не можуть бути використані для обчислень демографічних чи інших параметрів, оскільки дані, вміщені в одних їх зразках, не відповідають даним в інших їх різновидах. Зокрема, подібний аргумент був сформульований істориком Зеноном Гульдonom в рамках дискусії, що мала місце в 60-х рр. XX ст. на сторінках наукового часопису “Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” [10]. У відповідь на вихід книги Пшемислава Шафрана, присвяченої колонізаційним процесам в Накельському повіті (Куявія) [11], Гульдон, на підставі порівняння показників інвентарів маєтностей та генеральних люстрацій королівщин відомостям поборових реєстрів, помітив у останніх заниженість кількісних параметрів, що, на його думку, було наслідком численних зловживань і недоплат поборового податку [10, с. 655]. Варто зауважити, що Гульдон не випадково навіс основний удар по поборових реєстрах – Шафран вважав дані цих джерел достовірними і залучав у своїй праці особливо активно.

На захист реєстрів виступила дослідниця Ірена Гейшторова. Погоджуючись з Гульдonom у тому, що відомості, подані в реєстрах, часто занижені по відношенню до відомостей у люстраціях та інвентарях, вона тим не менше зауважила, що різниця наведених Гульдonom параметрів практично завжди становить пропорцію 1 : 2. Іншими словами, заниження даних не пов'язані зі зловживаннями (які звісно мали місце, однак не в таких масштабах, які наводив Гульдон) – їх причина, на думку Гейшторової, лежала в площині метрології. Поборовий лан не був ідентичний лану інвентарному, мова йшла про дві різні одиниці площі [12, с. 583].

Оскільки кожен дослідник, який перевіряв репрезентативність фіскальних джерел, наводив кількісні параметри конкретних територіальних одиниць, до подібного вдамося і ми. Зокрема, на прикладі Городоцького староства перевіримо відповідність даних поборових реєстрів люстраціям (для XVI і XVII ст. [13, с. 413-420; 14, арк. 263-263зв.; 15, арк. 11, 11зв.-12, 18, 19-19зв., 22, 26зв., 34, 37зв.-38, 42зв., 49зв., 59зв., 66, 70зв., 80зв., 88зв.-89; 16, с. 187-202], див. табл. 1), а на прикладі Львівського – інвентарям (для XVI ст. [17, арк. 121-122зв., 123зв., 330-331зв.; 14, арк. 166-167зв., 246-247; 18, арк. 69-140; 19, арк. 2-83], див. табл. 2).

Таблиця 1. Кількість ланів (дворищ) за даними поборових реєстрів та люстрацій у XVI-XVII ст. (на прикладі Городоцького староства)

Населений пункт	Реєстр 1564	Люстрація 1564-1565	Реєстр 1661	Люстрація 1661-1665
Верещиця	4,5	8 дворищ	4,5	8 дворищ
Вишенька	–	–	10,5	–
Воля Добростанська	–	–	–	–
Воля Старицька	–	–	–	1,75
Галичани	5	6,75	6	–
Городок	–	53,25	49	49,5 (13,25 зайнятих і 36,25 пустих)
Добростани	18	23,375	12	–
Дроздовичі	3	4,5	3	1
Завидовичі	7,5	9,5	7	2,5
Зашковичі	1,875	–	1,25	2,5
Керниця	5,5	8,75	6	2,5
Колбаєвичі	4	6,5	–	4,5
Курники	3	11	3	5,5
Лелехівка	3	–	3	–
Мавковичі	9	11	9	2
Поріччя	5	–	5	–
Родатичі	22,5	8,75	20	–
Стариська	7	8 дворищ	7	1
Черляни	6,5	14	9	–
Чорнокунці	4	–	5	1,5

Аналізуючи дані таблиці 1, бачимо, що станом на третю чверть XVI ст. між показниками тогочасних реєстрів та люстрацій, в основному, немає суттєвої різниці. Параметри люстрацій незначною мірою перевищують відомості поборових реєстрів – за винятком хіба що Курник і Черлян, де ця різниця суттєва, а також Родатич, де число ланів, подане в люстрації, навпаки у більш ніж 2,5 рази менше.

Таким чином, отримані результати дозволяють погодитись з твердженням Ірени Гейшторової, яка на підставі власних порівнянь фіскальних джерел Мазовії другої половини XVI ст. також помітила незначну завищеність відомостей люстрацій. Дослідниця пояснювала це особливостями підходу до оподаткування. Зокрема, у поборових документах могли не зазначатись вйтівські, солтиські та плебанські володіння, тоді як в люстраціях інформація про ці лани фігурувала практично завжди [12, с. 583].

Зовсім по іншому виглядає картина відповідності джерел одне одному станом на XVII століття. Фіскальні документи цього періоду, зокрема поборові реєстри, слід розглядати значно критичніше, ніж їх зразки, датовані попереднім століттям. Справа в тому, що починаючи від 1588 р. [20, с. 270] в поборових універсалах зазначалося про необхідність збору податку за квітами 1578 р. Відтак, це негативно вплинуло на джерельну вартість реєстрів, які на протязі XVII ст. апелювали до застарілих і неактуальних даних. Ірена Гейшторова наводила приклад документів Люблінського та Ужендовського повітів Люблінського воєводства. Реєстр цих повітів 1663 р. повторював відомості документу 1628 р., незважаючи на те, що в період між їх укладенням ці терени зазнали суттєвих спустошень внаслідок воєнних дій [12, с. 582].

Керуючись даними таблиці 2, помічаємо відповідність показників поборових реєстрів і по відношенню до інвентарів. Однак у цьому випадку ми маємо справу з різними параметрами – ланами і кметями. Зростання числа останніх (від 762 у 1534 р. до 844 у 1558 р.) вплинуло і на збільшення кількості ланів, на що вказує і збереження пропорції між даними про лани і кметів – 1 до 3,1-3,4 в 1534 р. і 1 до 2,9-3,2. Іншими словами, в цей час на 1 лан згрубша припадало 3 кметів.

Таблиця 2. Кількість ланів і кметів за даними поборових реєстрів та інвентарів у XVI ст. (на прикладі Львівського староства)

Населений пункт	Реєстр 1532 р. (лани)	Інвентар 1534 р. (кметі)	Реєстр 1540 р. (лани)	Реєстр 1552 р. (кметі)	Інвентар 1558 р. (кметі)	Реєстр 1563 р. (лани)
Глинянська дільниця						
Глиняни	–	68	–	45	65	–
Кривичі	2,5	9	2,5	6	6	2,5
Перегноїв	1,5	9	2	12	6	–
Словіта	6	24	5	20	22	–
Полоничі	5	13	5	13	15	8
Полтва	–	–	–	–	7	–
Замостя	–	–	–	–	1	–
Білка	4	13	4	5	13	4
Борщовичі	14	20	14	15	24	13,5
Навоз	–	–	–	8	5	–
Львівська дільниця						
Знесіння	–	14	–	14	–	–
Вороців	6,5	31	6,5	27	41	8
Скнилів	1	7	1	8	12	2
Карачинів	–	5	–	8	18	4,5
Великополе	7	17	7	19	33	–
Страдч	–	12	3,5	10	20	3,5
Сокільники	35,5	59	36,5	50	62	36,5
Залісся	4	11	4,25	10	5	4,25
Жорниська	2	11	2,25	13	–	2,125
Нове Село	3	21	3	23	–	5,5
Смереків	0,5	не вказ.	0,5	33	28	4
Блищиводи	2,5	11	2	10	13	3,25
Миклашів	16,5	39	17,5	30	–	16,5
Пруси	10	24	10	15	25	9
Лани	10	29	10	–	–	–
Солонка Велика	–	–	–	58	47	9
Солонка Мала	–	–	–		24	
Жиравка	–	–	–		42	
Щирецька дільниця						
Щирець	–	–	–	–	–	–
Лани	11,75	–	12	–	51	11
Ляцьке Дмитре	20	44	20	40	–	20
Острів	15,25	48	15,25	32	–	25,25
Піски	16	77	17,5	40	45	17,5
Руське Дмитре (Михончичі)	–	39	14	51	54	14
Луб'яне	2	14	2,25	13	16	2,25
Добряни	9	32	9	42	46	9
Демня	5,5	14	5,5	17	16	6
Попеляни	–	11	–	–	10	2
Гуменець	–		–	–	4	3
Красів	12	36	12	46	51	12
Бродки	–	–	–	–	15	6,25
Заболоття	–	–	–	–	2	–
Всього	223	762	244	767	844	264,375

Ці результати підтверджують тезу Ірени Ґейшторової про незначний вплив зловживань на процес збору податку, а відтак є достатнім аргументом в полеміці про репрезентативність фіскальних джерел для демографічних досліджень. Однак виникає інше питання: якщо на 1 лані жило 3 кметів, скільки в такому випадку осіб припадало на 1 кметя, під яким слід розуміти очільника родини і домогосподарства? Детальний огляд різних припущень з цього приводу здійснила українська дослідниця Ірина Ворончук у своїй монографії, присвяченій населенню Волині XVI – першої половини XVII ст. [21, с. 229-233]. Так, параметри наведених у книзі середніх значень числа членів селянської родини варіюються від 4 (А. Яблонівський і А. Павіньський для родин комірників і городників) до 8,8 (Стефан Інглот для усіх категорій селян). Чимало

дослідників оптимальним для такого коефіцієнту вважали число 6 (А. Яблоновський для родин кметів, Ю. Крижанич, О. Баранович, з сучасних дослідників – П. Сіреджук), а також ототожнювали родину з димом (О. Компан). Коефіцієнт 6 використовували для означення мешканців диму Владислав Русинський та Маврицій Горн. Генрик Ловмянський, а вслід за ним Микола Крикун схилилися до думки, що мінімальним для диму коефіцієнтом є 6,5, максимальним – 10.

Сама дослідниця одразу ж розділила для себе поняття “родина”, “дим” і “домогосподарство”, встановивши для них наступні середні значення – для міста: 6,3 (родина), 7,5 (дим), для села: 8 (кметівська родина), 10,3 (кметівське господарство), 11,5-12,5 (господарство з челядниками) [21, с. 233, 253, 323, 324].

На жаль, серед фіскальних джерел рідко трапляються документи, де зазначався б повний склад родини кметя, а також число челядників. Для Львівської землі таким є, зокрема, інвентар сіл Давидова і Кротошина, що перебували у власності ордену домініканців (1749 р.) [22, арк. 1-4зв.]. Згідно цього документу, в Давидові налічувалося 92 садиби, де проживало 184 господарі з дружинами. Документ подавав також кількість синів (102) та доньок (116), батьків, що аналогічна демографічна ситуація була притаманна й містам (до речі, для міського диму Ірина Ворончук встановила коефіцієнт 7,5 [21, с. 306]). Оскільки фіскальні документи Львівської землі містять дані про очільників господарств і в міських поселеннях (документ 1552 р., де їх названо “кметями”), ми вважаємо доцільним дотримуватися показника 6, в якості коефіцієнта кількості як сільського, так і міського домогосподарства.

Таким чином, керуючись наведеними даними, ми можемо обчислити наступні коефіцієнти:

- нуклеарна сім'я: в середньому 4,3 особи (4,4 в Давидові, 4,2 – в Кротошині);
- розширена сім'я: в середньому 4,4 особи (4,5 в Давидові, 4,3 – в Кротошині);
- домогосподарство з челядниками: в середньому 5 осіб (5,1 в Давидові, 4,8 – в Кротошині).

Зрозуміло, що отримані показники не є універсальними, однак вони дають змогу створити певне уявлення про склад сім'ї та домогосподарства на селі станом на середину XVIII ст., коли умови життя були порівняно кращими, аніж в період досліджуваного нами XVI ст. (хоча, за підрахунками Еґона Вельрозе, коефіцієнт плідності в ранньомодерну добу знижувався із століття в століття [21, с. 131]) Водночас, ми не можемо стверджувати про те, що аналогічна демографічна ситуація була притаманна й містам (до речі, для міського диму Ірина Ворончук встановила коефіцієнт 7,5 [21, с. 306]). Оскільки фіскальні документи Львівської землі містять дані про очільників господарств і в міських поселеннях (документ 1552 р., де їх названо “кметями”), ми вважаємо доцільним дотримуватися показника 6, в якості коефіцієнта кількості як сільського, так і міського домогосподарства.

З врахуванням наших припущень, отриманих в табл. 2, ми можемо окреслити число осіб, що проживали на 1 лані – 18 (3 кметівські родини з шести осіб) і одночасно переглянути твердження Яблоновського, який вважав, що на 1 лані проживало 12 осіб (тобто 2 кметі з родинами) [23, с. 35, 39].

Тепер спробуємо з'ясувати, наскільки придатними для обчислень кількості жителів великих територіальних одиниць є кожен з різновидів фіскальних джерел. На жаль, матеріал генеральних люстрацій і інвентарів у цьому відношенні не є репрезентативним. Зокрема, в люстраціях подавалися лише фрагментарні дані про чисельність мешканців поселень, що входили до складу городових або негородових староств. Іноді, навіть в цих поселеннях (особливо, якщо вони раніше постраждали від ворожих нападів) королівські комісари не зазначали кількості господарів, обмежуючись інформацією, про те, що давні лани спустошені, а кметі сидять на загородах, або на чвертях, акцентуючи таким чином увагу на масштабах знищень.

В інвентарях маєтностей, навпаки, очільники домогосподарств вносилися поіменно, що дозволяє досліджувати не лише чисельний, а й етноконфесійний склад зафіксованих поселень. Однак, інвентарі в більшій мірі, аніж люстрації, територіально обмежені. Подібні документи, як правило, охоплювали лише кілька населених пунктів, що формували маєтність, тому, як і люстрації, не годяться для сумарних обчислень.

Ми ж в процесі підрахунку загальної кількості населення Львівської землі опиратимемося на ті різновиди фіскальних джерел, що мають універсальний характер. Мова йде про поборові реєстри, що містили повні переліки поселень адміністративних одиниць, незалежно від їх власників. Для нашого дослідження не випадково було обране XVI ст., а точніше період від 1510 (поява першого віднайденого нами поборового реєстру) до 1588 р., коли було прийнято поправку до порядку збору податку за квитами десятирічної давності.

Слід однак зауважити, що укладення перших зразків поборових реєстрів (1510, 1511, 1512, 1515, 1517 рр. [25, арк. 167-182зв., 249-269зв., 377-394, 465-482зв., 605-629зв.]) співпало із серією нападів татар та волохів на Львівську землю. Значна частина поселень була в цей час спустошена і кількість їх ланів не зазначалася. На це вказує і різнобій у сумах зібраних коштів – 320 гривень і 22 гроші у 1510 р., 526 гривень і 5,5 грош в 1511 р., 272 гривень і 26 грош в 1512 р. [25, арк. 182зв., 394, 482зв.] Таким чином, відомості цих реєстрів не можуть бути використані для демографічних обчислень.

На момент укладення наступних двох поборових реєстрів Львівської землі 1532 та 1540 рр. [17, арк. 121-136зв., 330-349зв.] спустошені поселення відновили своє існування (в деяких населених пунктах невелика кількість ланів залишалась необроблюваною). Так, документ 1532 р. містив дані про лани, корчми і млини у 443 населених пунктах, документ 1540 р. – про лани, корчми, млини, а також священнослужителів у 432 поселеннях. Відомостями цих реєстрів ми й розпочнемо наші обчислення (див. табл. 3).

Між згаданими вище поборовими акціями, у 1538 р., було укладено сумарій ланів Львівської землі [17, арк. 271зв.-272] – окремо для Львівського, Городоцького і Жидачівського повітів. Ми використовуватимемо дані перших двох, оскільки Жидачівський повіт існував відокремлено від Львівської землі і вже з другої половини XVI ст. результати ревізій цієї адміністративної одиниці оформлювалися в окремі документи.

Таблиця 3. Кількість, населення, площа та інфраструктура поселень Львівської землі станом на 1532-1578 рр. (за реєстрами та сумаріями поборового податку).

Кількісні параметри	Реєстр 1532	Сумарій 1538	Реєстр 1540	Реєстр 1552	Сумарій 1567	Реєстр 1578
Населені пункти	443	–	432	529	572	451
Лани	1951,375	2214,875	2181	–	3057,5	2828,875
Корчми	129	153	156	–	348	162
Млини	123	153	163	356	327	149
Кметі	–	–	–	12437	–	–
Загородники	–	–	–	–	–	1244
Комірники	–	–	–	–	–	1363
Ремісники	–	–	–	–	474	329
Священники	–	124	162	95	–	229
Всього осіб	36636,75	43191,75	43116	77898	61929	73149,75

Серед згаданих у сумарії ланів Львівської землі окремо йшлося про 2183 кметівські лани (1746,25 – у Львівському повіті і 436,75 у Городоцькому), 3,375 ланів у власності бідної шляхти (0,375 у Львівському повіті і 3 у Городоцькому), 28,5 ланів у володінні замкових слуг (усі у Львівському повіті). Серед зафіксованих млинів 127 знаходилося у Львівському повіті і 26 у Городоцькому, серед корчем – 121 у Львівському повіті і 32 у Городоцькому. Окремо вказувалося число “руських” священників – 124 у Львівському повіті і 36 у Городоцькому.

Наступним після 1540 р. віднайденим нами поборовим реєстром Львівської землі був документ 1552 р. [14, арк. 165зв.-198] По своєму унікальний, він фіксував відомості не про лани, а про кметів – основу сільської общини. Окремо також зазначалася кількість священників та млинів.

У реєстрі 1552 р. не вказувалося число корчем, натомість тут згадані земельні володіння корчмарів (рубрика *Agri tab[ernae]*). Йдеться про угіддя у 18 селах (6 у Львівській землі, 12 – у Городоцькому повіті). Оскільки у реєстрі не зазначено розміру землеволодінь (вказівку “1” наврядче варто сприймати як “один лан”, оскільки корчмарі не часто володіли угіддями такої величини), ці дані, відповідно, не можуть вважатися репрезентативними і в таблицю вміщені не були.

Наступний сумарій ланів Львівської землі був укладений у 1567 р. [14, арк. 420-420зв.], тобто незадовго після того проведення першої генеральної люстрації королівщин. Документ загалом зафіксував у 572 містах та селах 3057,5 ланів угідь. Сумарій також містив інформацію про загородників і комірників, щоправда, не зазначав їх кількості. Йшлося лише про те, що з усіх загородників Львівські землі загалом зібрано 80 злотих і 20 грош або 2420 грош, а з комірників – 111 злотих і 11 грош або 3341 грош. За цими даними підрахувати кількість загородників неможливо, оскільки згідно поборового універсалу 1567 р. існувало 4 категорії цих осіб – загородники з городами, з ріллями, з власним житлом та з власною худобою. Вони сплачували відповідно 2, 4, 6 та 4 гроші. Комірники з худобою платили по 4 гроші, без худоби (очевидно, їх мав на увазі документ, називаючи “гультяями”) 12 грош [20, с. 73].

Фіксовану суму – по 2 гроші – сплачували згідно поборового універсалу 1567 р. ремісники. Відповідно, загальна сума коштів, зібрана з представників цієї категорії населення (30 злотих і 48 грошів) дозволяє підрахувати їх число – 474, що було вміщено нами у таблицю.

Кількість загородників, комірників і гультяїв для другої половини XVI ст. подає Яблоновський, керуючись даними сумарія 1569 р. (оригінал нами не віднайдено) – відповідно 791, 64 та 14 осіб [25, с. 125].

Останній поборовий реєстр, відомості якого вміщені нами у таблицю 3 для порівняння – документ 1578 р. Яблоновський опублікував його у першій частині 18-го тому “*Zródło dziejowuch*”, змінивши структуру [26, с. 61-77]. В оригіналі цей реєстр було укладено не за географічно-власницьким принципом (частково дотриманим у публікації), а за календарним, що серед подібних документів зустрічалося нечасто. Іншими словами, основними рубриками документу були дні, під зазначеннями яких містився перелік населених пунктів, що тоді сплачували податок. Так, з реєстру ми дізнаємося, що поборова акція тривала з 10 листопада 1578 р. до 3 липня 1579 р.

Яблоновський не лише змінив структуру опублікованого документу, а й значною мірою скоротив подану у ньому інформацію. Зокрема, дослідник не подав відомості про корчми (згадані лише земельні угіддя корчмарів – у Берездівцях, Бувькові, Верещиці, Вільхівці, Глібовичах, Грибовичах, Гриневі, Грімному, Зашковичах, Збоїськах, Колодрубках, Курянах, Лопушній, Підмонастирі, Поріччі, Сихові, Старому Селі, Суходолі, Хлопах, Хоросному, Шклі та Шоломії). За нашими підрахунками в оригіналі документу вдалося зафіксувати згадки про 162 корчми. Сумарна вказана площа корчмарщин становила 30,875 ланів і 5 дворич. Окремо, ще в 14 селах корчмарі володіли землею (вказівка у джерелі *tabernator agro caret*), однак точні площі цих угідь не зазначалися.

З невідомих причин Яблоновський також проігнорував згадки про сільські млини. В опублікованому документі згадано лише про 10 подібних об'єктів у містах (без Львова: у Брухналі, Бібрці, Гологорах (два млини), Дунаєві, Комарному, Кукезові, Наварії, Нараєві і Таданях). За нашими підрахунками, всього у містах і селах Львівської землі було зафіксовано 149 млинів, що складалися з 209 млинних кіл. У 15 випадках кількість кіл не зазначалася. На базі млинів у 8 селах існували ступи (Вербіж, Демня, Куряни, Любша, Печихвости, Поріччя, Романів), у 4 – фолюші (Мальчиці, Романів, Стрільці, Шкло). Угіддя мельників сумарно складали 13,5 ланів. Окремо, у Скнилові мельник володів угіддям без зазначення площі.

Отож, у таблицю 3 ми вмістили всі параметри, що прямо чи опосередковано вказують на чисельність населення. Значення ланів ми множили на 18, священників – на 12 (парох і дяк з родинами), усі інші – кметів, загородників, комірників, ремісників, млинів та корчем (на кожному з яких було по одному мельнику та корчмарю) – на 6. Отримані дані фіксують збільшення населення Львівської землі Руського воєводства за період 1532 – 1578 рр. у два рази (від 36637 до 73150 осіб). Та чи можна вважати ці результати достовірними? З огляду на чимало кількість лакун у таблиці 3, ці показники не є повноцінним відображенням демографічної ситуації. Так, лише з 1552 р. в поборові документи потрапляє інформація про міста, однак навіть в реєстрі, укладеному цього року, помічаємо, що поборці не надто ретельно фіксували відомості про міське населення. Із 17 згаданих тут міст, не вказана чисельність господарів у шести (Дунаїв, Біще, Гологори, Бережани, Куропатники, Золочів), також немає даних по Залізцях (лише сумарно по комплексу – 218 кметів) та середмістю Щирця.

Подібно не відзначається докладністю і документ 1578 р. З 25 зафіксованих тут міст, лише у 7 випадках згадана їх площа у ланах. Нагадаємо, що хронологічно найранніші серед використаних нами документів – реєстри 1532 і 1540 рр. та сумарій 1538 р. – взагалі не містять жодних даних по містах. Відтак, отримані у таблиці 3 результати не можуть бути використані для дослідження динаміки зростання кількості населення.

Ще один важливий момент – коефіцієнт середнього числа осіб на 1 лан. Вище ми узгодили, що таким буде число 18. Однак, як вказують результати наших підрахунків у таблиці 3, цей показник був ще вищим. Так, якщо сумарну кількість кметів Львівської землі в 1552 р. поділити на число ланів в 1567 р. (ми обрали саме цей рік, з огляду на відносно невелику різницю у значеннях кількості населених пунктів Львівської землі по відношенню до 1552 р.), ми отримаємо 4 кметів або 24 особи на 1 лан. Попри це, ми й надалі дотримуватимемося коефіцієнту 3, як необхідного мінімуму, лише доповнимо наші розрахунки з огляду на нововиявлене середнє значення – 4. В цьому випадку ми отримаємо наступні результати: 48345 осіб у 1532 р., 54993 – у 1538 р., 56202 – у 1540 р., 77898 – у 1552 р., 80274 – у 1567 р. і 90123 осіб у 1578 р.

Серед використаних у таблиці 3 фіскальних документів, найбільш точним для обчислень кількості населення Львівської землі є, на нашу думку, документ 1578 р. Тут, з усіх категорій, що нас цікавлять, не вказана лише кількість кметів. Додавши до отриманого у таблиці значення 73150 осіб орієнтовну чисельність мешканців Львова станом на 1578 р. – 15 тис. осіб (Мирон Капраль у окремій розвідці про населення Львова нараховував 6,7-7 тис. осіб для другої чверті XVI ст. і 17-20 тис. для початку XVII ст. [1, арк. 69-70]) ми зрештою отримаємо 88150 жителів Львівської землі Руського воєводства (без Жидачівського повіту). З врахуванням коефіцієнту 4 це число складатиме 105123 особи. Не забуваймо однак, що реєстр 1578 р. зафіксував у цій адміністративній одиниці лише 451 поселення (тоді як сумарій 1567 р. – 572). Куди зник ще 121 населений пункт – сказати важко. Можливо, реальна чисельність населення землі станом на другу половину XVI ст. складала й 120 тисяч осіб, а його густина коливалася від 10,3 до 14,1 осіб на 1 кв. км. (площа землі без Жидачівського повіту складала 8530 кв. км.).

Таким чином, нами було з'ясовано, що фіскальні джерела Польського королівства та Речі Посполитої, окрім безпосередньо свідчень про сплату податку, акумулюють у собі чимало інформації, що може бути використана для демографічних обчислень. Попри критичне відношення деяких істориків до репрезентативності цього виду джерел, основним аргументом яких була невідповідність відомостей в одних їх зразках іншим, на прикладі матеріалів Львівської землі Руського воєводства ми помітили, що розходження даних мають незначний характер. Окрім цього, зростання числа ланів та кметів (основних параметрів для демографічних підрахунків) у королівщинах на протязі XVI ст. зберігало пропорцію 1 : 3. Відтак, відповідність цих показників на конкретному прикладі дала змогу спростувати вищезгаданий аргумент вчених-скептиків, а також дозволила припустити, що фактор зловживань при сплаті податку хоч і мав місце, однак лише незначною мірою спотворював остаточні результати ревізій.

Пропорція “лан-кметь” як 1 : 3 була використана нами при виборі мінімально необхідного значення коефіцієнта середнього числа очільників домогосподарств, що проживали на одному лані. Приймавши, з огляду на припущення фахівців з історичної демографії, коефіцієнт 6, як середнє значення мешканців одного домогосподарства (міського та сільського), ми отримали 18 осіб на 1 лан. У власних підрахунках ми опиралися на реєстри поборового податку, оскільки вони дають можливість здійснити обчислення загальної кількості населення Львівської землі. Використовуючи усі параметри, що прямо або опосередковано вказують на людську присутність – кількість ланів, кметів, загородників, комірників, священників, ремісників, а також млинів і корчем – ми отримали в результаті 88150 осіб (включно зі Львовом) станом на 1578 р., а з врахуванням коефіцієнту 4 кметі на 1 лан (також отриманого нами в результаті власних обчислень) – 105123 особи. Беручи до уваги, що поточний реєстр зазначав дані лише про 451 населений пункт (79 % поселень по відношенню до максимального значення, зафіксованого у 1567 р.), ми припускаємо, що реальне населення Львівської землі наприкінці століття могло досягти відмітки у 120 тисяч осіб.

На жаль, існуючий джерельний матеріал не дає змогу вивчати динаміку демографічного зростання впродовж XVI століття. Збільшення обчисленої кількості мешканців землі у 2 рази з 1532 до 1578 р. було пов'язане з недосконалістю обліку – у документах не зазначалося чимало важливих для нас кількісних параметрів (зокрема, лише з 1552 р. з'явилася інформація про міста та їх мешканців).

Таким чином, фіскальні джерела ранньомодерного періоду можуть бути використані для демографічних обчислень, для чого необхідно якомога повніше використовувати усі наявні кількісні параметри, що прямо чи опосередковано вказують на людську присутність, а також розробити чітку методику використання коефіцієнтів, на які множитимуться наявні в документах показники.

Джерела та література

1. Капраль М. Демографія Львова XV – першої половини XVI ст. // Львів. Історичні нариси / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. – Львів, 1996. – С. 67-81.
2. Трегубова Т., Мих Р. Львів. Архітектурно-історичний нарис / Держкомітет по архітектурі та мистецтву при Держбуді СРСР. – Київ: Будівельник, 1989. – 280 с.
3. Kutrzeba S. Szos we Lwowie w początkach XV wieku // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Włów, 1900. – R. XXVIII. – S. 401-411.
4. Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. – Włów, 1844. – 512 s.
5. Pawiński A. Źródła dziejowe. T. 12. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 1. Wielkopolska. – Warszawa, 1883. – 334 s.
6. Pawiński A. Źródła dziejowe. T. 13. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 2. Wielkopolska. – Warszawa, 1883. – 318 s., XCVIII.
7. Pawiński A. Źródła dziejowe. T. 14. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 3. Małopolska. – Warszawa, 1886. – 431 s.
8. Pawiński A. Źródła dziejowe. T. 15. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 4. Małopolska. – Warszawa, 1886. – 589 s., C, 59a.
9. Pawiński A. Źródła dziejowe. T. 16. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 5. Mazowsze. – Warszawa, 1895. – 420 s., XCIII.
10. Guldon Z. Zmiany arealu uprawnego i zaludnienia w badaniach nad osadnictwem nowożytnym (W związku z pracą P. Szafrana) // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – Warszawa, 1962. – R. X. – № 3-4. – S. 653-661.
11. Szafran P. Osadnictwo historycznej Krajny w XVI-XVIII w. (1511-1772). – Gdańsk, 1961. – 249 s.
12. Gieysztorowa I. Źródła i szacunki w badaniach osadnictwa i demografii Polski XVI i XVIII w. // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – R. X. – 1962. – № 3-4. – S. 575-593.
13. Жерела до історії України-Руси / Під ред. М. Грушевського. – Львів, 1900. – Т. 3. – 496 с.
14. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). Archiwum Skarbu Koronnego (далі – ASK), Dz. I, sygn. 19, 916 k.
15. AGAD. ASK, Dz. I, sygn. 145, 91 k.
16. Lustracja województwa ruskiego 1661-1665. Cz. 2: Ziemia Lwowska / Wyd. Emilia i Kazimierz Arłamowscy. – Wrocław, 1974. – IX, 216 s.
17. AGAD. ASK, Dz. I, sygn. 17, 356 k.
18. AGAD. ASK, Dz. LVI, sygn. L-1/I, 140 k.
19. AGAD. ASK, Dz. LVI, sygn. L-1/II, 83 k.
20. Volumina Legum. Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone. – Petersburg, 1859. – T. 2. – 482 s., XIII.
21. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії. – К., 2012. – 716 с.
22. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 418, оп. 1, спр. 11, 4 арк.
23. Jabłonowski A. Źródła dziejowe. T. 19. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 8. Ziemie ruskie. Wołyń i Podole. – Warszawa, 1889. – 307 s., XLVI.
24. AGAD. ASK, Dział I, sygn. 20, 663 k.
25. Jabłonowski A. Źródła dziejowe. T. 18, cz. 2. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 7, cz. 2. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona. – Warszawa, 1903. – V, 491 s., 33 s.
26. Jabłonowski A. Źródła dziejowe. T. 18, cz. 1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. 7, cz. 1. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona. – Warszawa, 1902. – 252 s., XLVII, XVIII, 72 s.

Smereka B. V. Number of inhabitants of L'viv Land of Rus' Voivodship in the 16th century (based on fiscal sources).

Representativeness for demographic calculations was proven based on the analysis of different samples of fiscal documents of Polish Kingdom and Rzeczpospolita. It was emphasized that tax registers are the best material for general counting as these documents contain complete lists of towns and villages of the rated administrative units. The number of inhabitants of L'viv Land of Rus' Voivodship by sources from 1532 to 1578 years was separately estimated. According to the last document, the number of inhabitants exceeded 85,000 people, and maybe reached the mark of 120 thousand people.

Key words: *fiscal sources, historical geography, historical demography, Rus' Voivodship, lans, kmet's.*

Смерека Б. В. Количество населения Львовской земли Русского воеводства в XVI в. (по материалам фискальных источников).

На основании анализа различных образцов фискальных документов Польского королевства и Речи Посполитой доказана их репрезентативность для демографических вычислений. Подчеркнуто, что лучшим для общих подсчетов является материал реестров побора, поскольку эти документы содержат полные перечни городов и сёл административных единиц, облагаемых налогом. Также подсчитано количество жителей Львовской земли Русского воеводства по сведениям источников 1532–1578 гг. Согласно данным последнего документа, установленная численность жителей земли превышала 85000 человек, а реальная вероятно достигала отметки в 120000 человек.

Ключевые слова: *фискальные источники, историческая география, историческая демография, Русское воеводство, ланы, кметы.*